

akter, Ser. 2:1—2; Sveriges ridd:s och adels riksdagsprot.; Handl. rör. Skandinaviens historia, 34; A. Fryxell, Berättelser ur sv. historien, 32—34, 38; J. A. Posse, Bidrag till sv. lagstiftningens historia (1850); W. Sjögren, Förarbetena till Sveriges rikets lag 1686—1736, 8 (1909); P. A. Östergren, Till historien om 1734 års lagreform (1902).

C. W. U. KUYLENSTIERNA.

Abrahamus Andreæ Angermannus, skolmästare i Stockholm, sedermera ärkebiskop i Uppsala, föddes, såsom namnet angiver, i Ångermanland och var enligt uppgift bondson. Födelseåret är obekant, men då han själv en gång uppgiver, att Olaus Petri tagit hand om hans tidiga barndom, var han måhända född omkr. 1540. Han gick till en början i Gävle skola och studerade på 1560-talet vid Restocks universitet, där han blev magister. När han återkom till Sverige, är ovisst, men redan för 28 dec. 1568 finns i ett förläningsregister ett underhållsbrev antecknat för mäster Abraham, skolmästare i Stockholm. Där uppträdde han även som predikant. Utom underhåll i spannmål hade han Brännkyrka prästgård med ett kyrkohemman sig anslagen. Han gifte sig, obekant när, med Magdalena, en dotter till ärkebiskop Laurentius Petri Nericius och blev därigenom svåger till ärkebiskoparna Laurentius Petri Gotus och Andreas Laurentii, gifta efter varandra med systemn Margareta, samt med Uppsalaprofessorn Olaus Jonæ Luth, gift med systemn Kristina i hennes andra gifte.

Enligt vitsord från katolskt håll var mäster Abraham högt uppburen av hovmän, borgare och den studerande ungdomen. Men då det tillägges, att detta berodde därpå, att han i sina predikningar ej bestraffade menighetens synder utan snarare gav lösa tyglar åt allsköns laster och i skolan ej höll lärjungarna till studier utan tillät dem dricka, föra oväsen och leva i självsvald, är vittnesbördet måhända icke ojävigt, helst det tillägges, att mäster Abraham och kyrkoherden i Stockholm Olaus Petri Medelpadius ansågos som tvenne den luterska religionens stödjepelare, vilkas omdöme andra gärna följde. Från protestantiskt håll har man om hans predikan endast ett enstaka vittnesbörd (se Linköpings biblioteks handl. 2, s. 281). Får man döma av hans senare skrifter, har han haft en flödande men något grov vältalighet, kryddad med fyndiga, ej sällan burleska eller drastiska vändningar och ordbildningar, med mer eller mindre lyckade kvickheter och med uttryck, hämtade ur folkspråket. Han saknade icke lärdom men väl den djupare bildningens förfining och torde allt framgent fört med sig något av bonden.

Mäster Abraham hade icke många år utövat sin verksamhet som lärare och predikant, när Johan III, biträdd av sekreterare

Petrus Michaelis Fecht, började framträda med sina ryktbara kyrkliga förmedlingsförslag, som åsyftade en förening av de stridande kyrkorna på den efterapostoliska och i sann mening katolska urkristendomens gemensamma grund och i Sverige speciellt riktade sig på åstadkommande av en värdigare och högtidligare gudstjänst och prästernas höjande både i intellektuellt, estetiskt och sedligt hänseende. På en riksdag i Stockholm 1574 förmåddes prästerskapet att i detta syftemål stiftsvis förena sig om vissa ändringar uti mässan. Bland undertecknarna från Uppsala stift befann sig även mäster Abraham, men han beklagade sedermera hela denna underskrivning såsom en första orsak till den följande förvirringen.

Vid mötet i Stockholm hade mäster Abrahams svåger professor i Uppsala Laurentius Petri Gotus blivit utsedd till ärkebiskop. Konungen ville, att han skulle invigas med all den ståt, som under katolska tiden varit övlig, och i en överläggning, som under ledning av Fecht hölls om de ceremonier, som skulle iakttagas, deltog även mäster Abraham. Därjämte behandlades under jan. till mars 1575 av biskoparna och några få prästmän, bland de senare även den sistnämnde, en av Fecht utarbetad, under namnet »Nova ordinantia» känd vidlyftig förklaring till den nyligen antagna kyrkoordningen, som i mycket var ett uttryck för de kungliga förmedlingssträvandena, och de närvarande avgåvo för sina personer ett något reserverat samtycke till densamma. En något talrikare församling av biskopar och präster, som kommit tillhoppa med anledning av ärkebiskopsvigningen, förnyade därefter på sommaren, men fortfarande med vissa förbehåll, bekräftelsen och underskrivningen, men mäster Abraham har senare påstått, att Fecht vid den första behandlingen under allmänna protester än tillagt det ena, än uteslutit det andra och vid den senare behandlingen förklarat, att vid ett blivande allmänt möte en fri prövning vore medgiven. Något sådant möte hölls emellertid aldrig, och enligt mäster Abrahams och de med honom liktänkandes mening hade de sålunda falskeligen lockats att underskriva. Under tiden sysselsatte sig konungen och Fecht med utarbetandet av en ny gudstjänstordning (liturgin).

I apr. 1576 anlände till Sverige jesuiten Laurentius Norvegus, den s. k. Kloster-Lasse, åtföljd av nederländaren Florentius Feyt. Han var utsänd för att främja katolicismens sak under förevändning att inträda som kaplan hos drottningen. Men han ålades genast att dölja sitt stånd, och Johan III beslöt snart att använda honom vid den läroanstalt för präster, som han redan

före Laurentius' ankomst varit sinnad att upprätta på Gråmunkeholmen. Laurentius lyckades snart få ett anhang särskilt hos det tyska borgerskapet i Stockholm och föregav sig ha kommit för att erbjuda konungen sina tjänster vid det kollegium, om vars upprättande han hört talas. Men mot honom synas redan från början ha uppträtt både kyrkoherden mästare Olof och mästare Abraham, vare sig av avund över det inflytande, han genast vann, eller emedan de misstänkte hans verkliga egenskap, och hätska småskrifter på vers eller prosa växlades. Det dröjde ej länge, innan det kom till en brytning även med konungen. De avsattes 7 sept. från sina sysslor; konungen förbjöd dem predikstolen och lät inmana dem i deras hus. De stannade sålunda tills vidare i Stockholm, och 8 dec. underrättade konungen ärkebiskop Lars, att han åt kyrkoherden bestämt domprosteriet i Uppsala samt att han erbjudit mästare Abraham att bli professor därstädes, men att, då denne vägrat och icke heller velat uttränga kyrkoherden i Öregrund, dit konungen förordnat honom, han bestämt, att han där skulle bli predikant med samma underhåll, som han haft som skolmästare, såframt han icke gäve orsak till något motstånd mot ordinarian. Men snart skulle deras utsikter försämrast. Innan de lämnade Stockholm, ålade dem konungen att avge ett utlåtande över det företal, varmed mot slutet av året liturgin blivit försedd; 21 dec. avgavs också ett sådant av mästare Olof och mästare Abraham samt två kaplaner i Stockholm, och skarpa anmärkningar riktades icke blott mot företalet utan mot liturgin i dess helhet. Det var, om icke den första dock en av de första mot den nya gudstjänstordningen riktade motskrifterna.

Det djärva utlåtandet tog naturligtvis mycket illa. Den 21 jan. 1577 skrev konungen till ärkebiskopen, att domprosten mästare Olof ej borde tillåtas närvara vid de stundande förhandlingarna under distingsmarknaden utan i stället uppehålla sig på sin gård i Stockholmskären, liksom mästare Abraham av samma anledning skulle vistas på Rydboholm hos greve Per Brahe. Under de förberedande samtalen om liturgin, som i slutet av jan. höllos i Stockholm, voro emellertid båda närvarande, men då de ej läto övertyga sig, förvisades de under det följande liturgiska ständermötet, mästare Abraham till Häringe gård, mästare Olof till Svartsjö. Sedan de närvarande biskoparnas och prästernas godkännande av liturgin väl blivit undertecknat, återkallades de ännu en gång, men efter upprepade diskussioner slutade det med deras förklaring, att vad som än månde hända, kunde de icke med

tryggt samvete underskriva liturgin. Det bestämdes därefter, att mäster Olof skulle bo på sin gård och mäster Abraham draga sig tillbaka till Åland, där han fick Saltviks pastorat. Deras dittillsvarande underhåll indrogs, men någon tid därefter erhöi den sistnämnde ett måttligt anslag av tionden på Åland. Meningen var tydligen att i en avlägsen landsort bringa honom till tystnad, men med denna oroliga natur lyckades det icke. I febr. 1579 gjorde han ett besök i Uppsala, närmast, synes det, med anledning av svågern ärkebiskop Lars' sista sjukdom. Om dennes »yttersta bekännelse» har han avgivit en rätt intressant berättelse, men dessutom höll han i Uppsala en våldsamt predikan mot »Lasse i klostret». Därjämte författade han och lät utsprida en eller kanske flera skrifter mot liturgin, och konungens vrede väcktes ånyo. Hans skrifter skulle uppsamlas och insändas till kansliet. Själv sattes han 1580 i fängsligt förvar i Åbo. Där sammantråffade han följande år med Pontus De la Gardie, som var på återväg till Sverige och lovade att åtaga sig hans sak. Men hans förhoppningar gingo om intet; all ordning skulle upplösas i stiftet, hette det, om han återfinge friheten. Själv uppger han, att avsikten varit att föra honom till någon avlägsen ort vid ryska gränsen. Då lyckades han i sista stund få en farkost och rädda sig över till Sverige, tog sin tillflykt till hertig Karls furstendöme och sammantråffade där med en annan flyktling för sin bekännelses skull, den förre Uppsalaprofessorn Petrus Jonæ. Båda vände sig till hertigen för att utverka hans bemedling, och denne lade sig också ut för dem både hos Johan III och rådet men förgäves. Konungen stämde dem i stället 24 febr. 1582 att infinna sig nästkommande mars i Stockholm för att stå till rätta. De föreslogo emellertid nu själva att lämna riket, hertigen gillade deras förslag, och mitt i vintern begåvo de sig till Bohus län i Norge och därifrån till Tyskland. Redan tidigare hade hertigen för deras räkning avlåtit en rekommendationsskrivelse till systemen hertiginnan Elisabet i Mecklenburg. Följande år återvände Petrus Jonæ, nu i hertigens sällskap, till Sverige, men mäster Abraham stannade kvar i norra Tyskland.

Här uppehöll han sig i trotsig tillbakadragenhet omkring elva år, undvikande, enligt egen utsago, all närmare beröring med mera framstående personer. Under de sista åren synes han haft hustru och barn hos sig, och från Sverige fick han tid efter annan underrättelser om kyrkliga förhållanden, men dessa voro ej uppmuntrande. Redan 1582, innan han lämnat landet, hade prästerskapet på en allmän riksdag ånyo förpliktat sig både till

ordinantian och liturgin och förklarar dem, som ej ville efterkomma detta beslut, för ohöriga och olydiga män. 1583 hade hans egen svåger Andreas Laurentii blivit ärkebiskop, och sålunda trätt i spetsen för liturgisterna, och vid dennes invigning hade biskoparna ånyo bekräftat de förhatliga böckerna. Hans sinne fylldes av förbittring. Med harmen över hans egen behandling blandade sig harmen över framgången av den sak, som han från början bekämpat, och över den medgång, som vederfarits hans mjukare ämbetsbröder och andra liturgins tillskyndare. Man är frestad antaga, att det icke minst gällde hans lyckligare svåger. Det dröjde icke heller länge, innan det kom till öppen konflikt mellan de båda fränderna och skarpa skrifter växlades. Under tiden gjordes ett försök att tysta munnen på den besvärlige motståndaren. Det erbjöds honom att få återvända till Sverige under vissa, delvis dock förödmjukande villkor; ville han därjämte återinträda i prästerlig tjänstgöring, skulle han underskriva liturgin; ville han blott förbinda sig till tystnad, försäkrades han i alla fall om tillräckligt underhåll. Men anbudet avslögs med förakt.

De anförda stridsskrifterna hade endast spritts i handskrift, men mästern Abraham beslöt omsider att även anlita tryckpressen. En särskild omständighet hade måhända livat hans mod. I en skrivelse av 2 juni 1587 hade hertig Karl uppdragit åt honom att inhämta yttranden om liturgin av universiteten i Leipzig, Wittenberg och Helmstädt. Han fullgjorde med iver sitt uppdrag och mottog hertigens tacksägelse i ett brev av 14 mars 1588 jämte ett litet penningunderstöd. I slutet av 1587 och följande år tryckte han nu några av svärfaderns, Laurentius Petris, skrifter, »Dialogus om then förvandling som medh messonne skedde, tå ewangelium j vår tijdh först vthi liwset vpkom», tillägnad prinsessan, Anna, »Om kyrkiostadgar och ceremonier», tillägnad drottning Gunilla, samt »Refutatio erroris Herbesti», och försåg dem alla med märkliga företal, de två första på svenska, det tredje på latin. Det första är relativt lugnt och har mera karaktären av en uppbyggelseskraft; det andra är skrivet på ett svamligt och krystat språk, fullt å ena sidan av smicker åt drottningen och konungen, å den andra av hätska utfall mot liturgisterna; ryktbarast och längst är det tredje, vars huvudparti är känt under benämningen »Historia liturgica», en av den tidens våldsammaste smådeskrifter. Argumenten mot liturgin voro desamma, som både förut och efteråt upprepats. Det var mot liturgins tillskyndare och uttolkare, han egentligen vände sig, och han följde en egenomlig taktik. Konungen själv berördes endast i förbigående

och i de vördsammaste ordalag, och författaren kunde dock knappast undgått att veta, att det var Johan III själv, som stod bakom hela den liturgiska rörelsen. Liturgin framställdes så gott som överallt som ett verk av den katolska propaganda, och författaren har svårigen kunnat påstå detta annat än mot bättre vetande. Träffande anmärkningar riktades mot densamma, men dessa voro bättre och klarare utvecklade i utlåtandet av 21 dec. 1576. Hela framställningen är för övrigt planlös och oredig, full av upp-
 repningar, utvikningar, förvrängningar, ordlekar, sofismer och smådeord, i vilkas uppfinning författaren visade en verklig virtuositet. Det latinska språket döljer för ovana öron råheten; gör man sig besvär att översätta på svenska, framträder den flerstädes på ett upprörande sätt. Å andra sidan höjer han sig till en viss vältalighet, när han skildrar sina egna lidanden och framställer sig själv som ett sanningsvittne. Skada, att det obehärskade och besinningslösa i det hela väcka tvivel på sanningsvittnets ärlighet och trovärdighet. De historiskt och biografiska notiser, som stundom förekomma, sakna icke värde, men även i fråga om dem är författaren stundom till obegriplighet oredig. Skrifterna ökade dock hans anseende hos meningsfränderna, dvs. större delen av den svenska kyrkans män.

Mäster Abraham sörjde själv för att hans böcker spriddes i Sverige. Man har ännu kvar ett par brev, med vilka hans »ringa bokaföräringar» sändes till gynnare och vänner, men Johan III var ej sen att vidtaga motåtgärder. Prinsessan Anna varnades 1588 i ett längre brev för den förrädaren mäster Abrahams för smädliga och ogudaktiga böcker. Ståthållare, präster, borgmästare ålades att konfiskera dem, och konungen hämnades på sin motståndare genom att i en sådan skrivelse kalla honom »Slabram», vartill hans orediga språk nog så ofta kunde ge anledning.

Med Johan III:s död voro landsflyktens och eländets dagar räknade för mäster Abraham, men den dag av ära och välgång, som nu grydde för honom, blev ej långvarig. Redan 7 dec. 1592 underrättades han av hertig Karl, att som konung Johan något före sitt yttersta givit alla dem tillgift, mot vilka han varit onådig, stode det honom fritt att återkomma, när honom så syntes; dock, tillade hertigen, såge vi gärna, att sådant för några lägenheter med det första ske måtte. Trots detta dröjde det, obekant av vilken anledning, ännu ett halvt år, innan den landsflyktige återkom. Under tiden hade i Uppsala det allmänna, fria och kristliga möte sammanträtt, på vilket man från olika håll så länge hade yrkat. Dess förlopp blev, som bekant, en enda triumf för

mäster Abraham, och 15 mars 1593 valdes med överväldigande majoritet den förre skolmästaren i Stockholm till ärkebiskop. Men som han icke befann sig i riket och lägenheterna ej tilläto, att ärkebiskopssätet stod ledigt, utfärdade hertigen med rådets samtycke interimfullmakt för mötets ordförande Nicolaus Olai Botniensis, som kommit närmast i röstetal. Emellertid infann sig mäster Abraham på sommaren i Sverige, där prästerskapet i Uppland gjorde sammanskott åt honom, och 1 sept. fann man lämpligt att giva honom fullmakt att förestå ärkebiskopsämbetet, intill dess han kunde få konungens stadfästelse. Ett par veckor senare, 25 sept., utfärdades för honom »på konungens behag» brev på samma underhåll, som hans företrädare åtnjutit.

När konung Sigismund 30 sept. 1593 anlände till sin svenska huvudstad, befann sig även den utvalde ärkebiskopen i spetsen för ett antal representanter för prästerskapet från Stockholm samt Uppsala och Västerås stift bland dem, som mottogo honom, och vände sig, även han, till konungen med en framställning, på vilken denne skall ha nådigt svarat. Vilken roll han sedan spelade vid de upprörda förhandlingar, som följde under hösten, och vilken andel han haft i prästerskapets stora inlaga 1 dec. med dess postuler, därom känner man intet. Med de övriga ständerna följde han i slutet av jan. 1594 med till Uppsala, och 1 febr. höll han vid Johan III: s begravning likpredikan över konungen, »den honom förföljde in i döden, vilket syntes fast otroligt och sällsynt», heter det i en samtida berättelse. Lika litet känner man hans andel i de nu följande överläggningarna; ständernas berömda inlaga 6 febr. uppges ha slutredigerats av professor Erik Skinnerus, men det var kanske det största ögonblicket i hans liv, när 11 febr. i »kollegiet» på hans tecken ombud för de olika stånden inför honom framträdde och förklarade, att de ville stå fast vid Uppsala mötes beslut och icke voro till sinnes att upplåta papisterna så mycken jord, som de kunde sätta sin fot uppå, m. m. Sedan Sigismund omsider förmåtts att gå in på ständernas krav i fråga om hans försäkran, höll mäster Abraham 17 febr. en tacksägelsepredikan, och samma dag uppvaktades konungen av en ständernas deputation med begäran, att han skulle stadfästa honom som ärkebiskop. Det satt hårt åt, och först på aftonen följande dag bekvämade sig konungen därtill. Den 19 på morgonen skedde hans invigning, och på middagen följde kröningen, men själva ceremonierna förrättades av biskopen i Strängnäs; ärkebiskopen fick nöja sig med att hålla predikan och läsa bönerna, när regalierna

överlämnades. Förhandlingarna flyttades återigen till Stockholm, och ärkebiskopen samt tre av professorerna fingo där till uppgift att jämte andra representanter för prästerskapet bevaka dess önskningar och anspråk. De stannade där en hel månad, fingo icke tala med konungen och hotades alla dagar, uppgavs det längre fram, till livet samt måste slutligen skynda sin väg utan att ha fått något besked.

Om mäster Abrahams episkopala verksamhet är ej mycket bekant, icke heller till en början om hans förhållande till sitt domkapitels ledamöter. Bland dessa funnos så framstående personligheter som domprosten Nicolaus Olai Botniensis eller mäster Nils, Laurentius Paulinus samt, åtminstone under en tid, Petrus Kenicius (biskop i Skara 1595) och Ericus Skinnerus († 1597). Utan tvivel voro dessa i lärdom, bildning och måttfullhet ärkebiskopens överman, och man är benägen att tillskriva dem största förtjänsten av den verksamhet, som nedlades på universitetets återupprättande och undervisningsväsendets förbättrande.

Betydelsefullare skulle i själva verket ärkebiskopens förhållande bliva till den svenska regeringens dåvarande överhuvud hertig Karl; de voro båda två våldsamma naturer. Till en början tycktes det emellertid arta sig skapligt nog. Ärkebiskopen tog sig visserligen för att på eget bevåg sammankalla ett kyrkomöte eller en synod till nyåret 1595. Det väckte hertigens misshag men hade ej några vidare följder. Ärkebiskopen åter skrev till honom i apr. samma år ett brev, fullt av smicker och tacksamhetsbetygelser, motiverade måhända av innehållet, som väsentligen gick ut på att utverka ekonomiska förmåner åt domkapitlens medlemmar och prästmannen på landsbygden.

Från Söderköpings riksdag följde ärkebiskopen hertig Karl till Vadstena och medverkade ivrigt vid den nu timande upplösningen av Birgittas ryktbara klosterstiftelse. Här fick han också ett uppdrag, som vittnade om att han ännu åtnjöt hertigens förtroende. Den 18 dec. 1595 utfärdade denne fullmakt för mäster Abraham att verkställa den visitation, varom länge varit tal och som skulle gälla både prästerskapets nit, och åhörarnas vandel i religiöst och sedligt hänseende.

Visitationen blev för ärkebiskopen ödesdiger. Protokollen äro bevarade från Linköpings stift, dvs. från Östergötland och en stor del av Småland. Den utfördes godtyckligt och utan takt, och när ärkebiskopen genom risslitning, överösande med kallt vatten, tvångsgiftermål och böter ville återupprätta goda

seder och tukt, utbröt ett allmänt missnöje. Smädedikter mot honom spriddes, och klagomål anfördes hos hertigen. Visitationen avbröts redan på sommaren, som reformator hade ärkebiskopen misslyckats, på hertigen hade hans tillvägagående gjort ett outplånligt intryck, och den stolte och högmodige mannen torde ha gripits av en djup förbittring; han var från den tiden hertigens motståndare.

Motsatserna utvecklade sig hastigt. På den fåtaligt besökta men oroliga herredagen i Stockholm hösten 1596, där ständerna så kallsinnigt mottogo hertigens framställningar och denne slutligen nedlade regeringen men samtidigt vädjade till en riksdag, slöt sig ärkebiskopen till rådsherrarna och ansågs väsentligen ha bidragit till utgången. Han skrev därjämte, glömsk av erfarenheterna från 1594, ett brev med trohetsförsäkringar till konung Sigismund och sammanträdde med en av dennes agenter i Stockholm; han kastade sig sålunda in i politiken på ett sätt, som ingen protestantisk biskop i Sverige före honom gjort, och råkade i strid med hela sin föregående verksamhet.

Några av de villrådiga rådsherrarna höllo vid jultiden 1596 ett hemligt sammanträde i Stockholm för att överlägga om den ståndpunkt, de borde intaga till den hotande riksdagen i Arboga, och inbjödo ärkebiskopen att med ett par kapitelmedlemmar likaledes infinna sig. Om han verkligen varit där, känner man ej, men det uppgavs några år senare med bestämdhet, att han avrått åtskilliga präster både i Stockholm och på landsbygden att bege sig till Arboga, under det att capitulates rådde till motsatsen. Han gav såtillvida vika, att han på tjugonedagsmarknaden i Enköping 1597 verkligen förmåddes att underteckna marknadsfolkets skrivelse till ständerna i Östergötland med uppmaning bl. a. att besöka riksdagen. På denna motsatte han sig emellertid hertigens yrkanden, och två närvarande kapitelmedlemmar från Uppsala visste vid hemkomsten berätta, att med beslutet fördröjdes huvudsakligen för ärkebiskopens skull, tills allmogens hot tvingade honom att göra ett med de andra. Uppgiften bestyrkes av en samtida berättelse om riksdagen. Medan han var i Arboga, ankom till honom från den katolske partigångaren Lindorm Bonde ett brev, som bland annat handlade om hans roll vid herredagen i Stockholm och om hans skrivelse till Sigismund, men det föll i hertigens händer och blev längre fram vederbörligen utnyttjat.

En ny riksdag sammanträdde i Uppsala febr. 1598, bland annat för att möta Sigismunds sändebud Samuel Laski, som hade i uppdrag att bringa hertigen till underkastelse. En viss opposition

mötte till en början dennes förslag, och ärkebiskopen synes ha varit en av ledarna. Att han idkat umgänge med Laski, uppgavs sedermera utan att vederläggas. När en av de sista dagarna ständernas svar till konungen upplästes, gjorde ärkebiskopen invändningar, och en häftig scen följde mellan hertigen och honom, varunder den förre bland annat förekastade honom det brutala sätt, varpå han utfört visitationen, och hotade med en rättegång, som dock för denna gång uteblev. Men under ständernas svar till Sigismund, som blev en varm försvarsskrift för hertigen, saknas ärkebiskopens namn och sigill.

I maj 1598 återkom Laski till Sverige och trädde snart i förbindelse med ärkebiskopen, som 30 maj till honom skrev ett märkligt brev. Han välkomnade sändebudet, vilken oväntat »liksom en gud» uppenbarat sig, gladdes åt att alla vidriga rykten om konungens avsikter blivit nedslagna, uttryckte sin tacksamhet för att Laski anbefallt honom hos konungen, vars vilja och förväntan han aldrig veterligen svikit och aldrig skulle svika, och tackade likaledes konungen, som ville räkna honom bland sina trogna undersåtar. Vad det stundande mötet i Vadstena och liknande rådslag anginge, avskydde han dem och skulle hålla sig därifrån osv. Från Vadstena möte där ständerna ännu en gång förenade sig om alla föregående beslut, avhöll sig också ärkebiskopen, och i olikhet med professorerna i Uppsala underlät han att efteråt bekräfta föreningen.

Laski hade medfört en mängd konung Sigismunds tryckta mandat, som han sökte sprida genom olika personer. Ett antal skickades till ärkebiskopen för att utdelas till de övriga biskoparna och genom dem vidare. Tvist uppstod mellan honom och kapitelmedlemmarna om sättet för publiceringen, och ärkebiskopen påstods i det avseendet ha handlat mot träffad överenskommelse. Saken kom naturligtvis till hertigens kännedom, och han infortrade förklaring. Kapitlets, ifall det avgivit en sedan är förlorad; ärkebiskopens, i vilken han på ett sällsamt sätt än talar i sitt, än i kapitlets namn, är känd och var visserligen icke ägnad att tillfredsställa hertig Karl.

Omsider anlände Sigismund för andra gången till sitt fäderne-rike. Ständerna i Götaland tycktes till en början sluta sig till honom; det gällde nu att främja hans sak även i övre Sverige. En huvuduppgift blev att vinna den svenska flottan, som hela denna tid var hertigen till ovärderligt gagn, eller att hindra dess uppträdande mot konungen, och även häråt lånade sig ärkebiskopen. Den 31 aug. skrev han sålunda ett brev till de präst-

män, som voro förordnade på skeppsflottan, underrättade om konungens ankomst till Stegeborg, hemkallade dem, då deras utresa ej längre tycktes ha något ändamål, och tillade hotande: »Den av eder, som annorlunda gör, skall visserligen, såsom otrogen mot sin lagliga överhet och ohörsam mot sin biskops föreskrift, alldeles uteslutas ur vårt stånds gemenskap». Brevet torde uppsnappats och aldrig kommit adressaterna till hända men blev snart ett farligt vapen mot ärkebiskopen själv.

Sedan Sigismund kommit till Stegeborg, började han själv genom skrivelser söka inverka på stämningen i det övre Sverige. En sådan av 30 aug. till ärkebiskopen och capitulates i Uppsala föredrogs av den förre i Stockholm konsistorium. Från Stockholm begav han sig till Uppsala, och kapitelmedlemmarna befunno sig i en svår belägenhet. Till huvudstaden hade det finska krigsfolket kommit och hotade att infalla i hertigdömet. Upplands ryttare ställde sig på konungens sida, inkvarterade sig i Uppsala och hotade på sitt håll professorerna. Dalkarlarna hade börjat en resning, som tycktes vilja sprida sig till de angränsande landskapen. Under tiden hade ett nytt, i nådiga ordalag avfattat brev från konungen till ärkebiskopen ensam ankommit. Till Uppsala samlades nu på dennes tillskyndan en del av Upplands ständer, och han förmådde dem, ehuru med en viss svårighet, att uppsätta dels en skrivelse till konungen, dels en annan till dalkarlarna. Men ej nöjd därmed, ville han även förmå kapitlets medlemmar att avlåta en underdånig skrivelse till konungen. De gjorde motstånd i det längsta; det kom till ett häftigt uppträde mellan domprosten och ärkebiskopen. Slutligen gåvo de dock vika, och en skrivelse uppsattes, som ärkebiskopen tog för att låta renskriva. Men han gjorde därvid åtskilliga ändringar och tillägg. Så påstodo åtminstone år 1606 de då kvarlevande kapitelmedlemmarna, ehuru ärkebiskopen protesterade. Att förändringar vidtagits, torde vara obestriddigt, men vari de bestodo, kan nu ej utredas. Sådan utskriften föreligger, var den visserligen från hertig Karls ståndpunkt komprometterande; också underskrevs den av domprosten med den betecknande reservationen: »salvo juramento regis et salvis legibus Sueticis». Sedan detta val var gjort, reste ärkebiskopen till Älvkarleby och avfärdade därifrån en skrivelse till norrlänningarna. Vid hans återkomst överraskades man av under rättelsen om striden vid Linköping och fördraget mellan konungen och hertigen. Breven lågo kvar oavsända men blevo i hertigens händer använda mot både ärkebiskop och domkapitel, och Sigismunds brådstörtade avresa berövade den förre hans sista stöd.

Någon samverkan mellan den, som nu var Sveriges herre, och den svenska kyrkans främste man var icke längre tänkbar. Man kan svårligen betrakta den senare blott som en martyr för sin konungatrot. Han hade alltsedan 1596 vid varje tillfälle, som bjöds, motarbetat hertigen och hela dennes regeringsprogram, han hade knutit förbindelser med Sigismunds parti, som, om de varit hertigen kända, av honom ej utan skäl kunnat betecknas som fosterlandsförrädiska, och han kunde redan på grund av vad som var känt med mera skäl än många andra sägas ha trätt ifrån Söderköpings beslut. Efterräkningens dag var kommen. På ett litet ständermöte i Stockholm mot slutet av 1598 uppträdde hertigen bland annat även mot ärkebiskopen. Vad som mot honom särskilt andragits, synes ha varit skrivelserna till skeppsflottan och till norrlänningarna. Prästerskapet inlade en förbön för sin förman, men slutet blev, att han under åberopande av en punkt i 1571 års kyrkoordning suspenderades.

Det fullständiga avgörandet skedde på mötet i Jönköping i febr. 1599. En rättegång anställdes. Därvid föredrogs Lindorm Bondes ovan anförda brev till ärkebiskopen jan. 1597. Vidare skall ha upplästs en del av domkapitlets brev till Sigismund, och slutligen androgos mot honom brevet till prästerna på skeppsflottan, brevet till dalkarlarna, förbindelserna med Laski, som dock voro ofullständigt kända, och spridningen av de kungliga mandat. Ärkebiskopen sökte försvara sig, särskilt vad mandatens spridning angick, men man vederlade honom å hertigens vägnar. De världsliga ständerna dömde honom därefter förlustig äran, enligt uppgift 7 febr., och de närvarande av prästerskapet eller de förnämsta bland dem avgåvo därefter 9 febr. en förklaring eller dem, att mästare Abraham i kraft av Söderköpings beslut var »förfallen från den värdighet och ämbete, han dittills beklätt». Något tvivel om att ärkebiskopen verkligen blivit avsatt synes sålunda icke kunna råda.

Om mästare Abrahams liv efter avsättningen känner man ej mycket. Han vistades på olika orter under mer eller mindre sträng uppsikt, till en början på Stegeborg, 1601 i Stockholm, ett par år senare i Uppsala. Sina stiftsprästers deltagande synes han ej ha förlorat. De sökte utverka lindringar i hans behandling och gjorde sammanskott för hans räkning. Men hans lidandes kalk var ännu ej till fullo tömd. 1606 anställdes en stor rättegång rörande händelserna i Uppsala 1598 på hösten både med den förre ärkebiskopen och de kapitelmedlemmar, som ännu levde kvar. Den tog sin början i juli och synes ha räckt ända in i okt.

Mellan mäster Abraham och hans forna kolleger kom det till en skarp skriftväxling, och rättegångshandlingarna, som till god del bevarats, äro en huvudkälla för kännedomen om ärkebiskopens och kapitlets förhållande 1596 till 1598. Någon dom tyckes icke ha blivit fälld, men i slutet av okt. fördes mäster Abraham under bevakning till Gripsholm, och hans återstående egendom indrogs. Hädanefter hölls han fången men synes haft en tjänare hos sig och åtnjutit tillräckligt underhåll. Han levde ännu i början av dec. 1607 men torde ha avlidit innan månadens slut. Först 30 jan. 1608 har emellertid Karl IX antecknat i sin almanacka: »Fick jag veta, att mäster Abram var avsmnad: en orolig man. Gud uppväcke kroppen till saklighet». Hertigens omdöme lärer icke kunna jävas. På dennes befallning begrovs han i Kärnbo kyrka nära Mariefred. Hans hustru överlevde honom, och en dotter blev gift med sedermera biskopen i Växjö Nikolaus Krok. En son omtalas under rättegångsförhandlingarna 1606, men hans öde synes vara obekant.

Tryckta arbeten: Om kyrkio stadgar och ceremonier, hurudana och huilka man vthi een christeligh församling bruka må eller ey. Ehn liten rättelse, ther och swarar warder til några, både the papisters och andra wåra wedersakares insaghor, förwitelser och calunnier. Scriffuen aff erchebiscop Lars j Vpsala anno 1566. Och nu medh itt nytt förspråk, om när warande wår swenska kyrkios stadge och religion, på prent giffuin aff A. A. A. Wittenberg 1587. 23, 91 bl. — Dialogus om then förwandling som medh messonne skedde, tå ewangelium j wår tijdh först vthi liwset vpkom. Vthi hwilkom clar och beständigh åthskildnat giord warder emellan wår swenska christeliga och påweska ogudeliga messo, och rett underwijsning och förstånd nu j thenna tijdh tagas kan om then trätodrygha romareswenska liturgia. Scriffuin aff erchebiscop Lars j Vpsala anno 1542, såsom hans egin handz stilj betygher, och nu på prent giffuin aff A. A. A. Wittenberg 1587. 13, 146 bl. — Forum adiaphorum, h. e. Sententia ecclesiae reformatæ, veram, orthodoxam & perpetuam scripturæ sacræ, sanctorum patrum, & totius catholicæ & apostolicæ ecclesiae doctrinam de ritibus et ceremonies ecclesiasticis, breuiter complectens & perspicue proponens: explicata ab authoribus, quorum nomina & scripta pagina præfationem proximè sequentes, & præsens liber exhibebunt. Collectum studio Abrahami Andreæ Angermanni. Wittenberg 1587. 8, 142, 80 bl. — Refutatio erroris Herbesti de consecratione sacramenti eucharistici solis papisticis sacerdotibus commendata. Et, quod ipsum papisticum sacerdotium sit chimera et res plane ficticia: firma probacio L. P. Vpsal. Præfixa est vna cum præfatione Historia liturgica, seu Tractatus de impostures Iesuitarum, structis syncere in Suecia religioni per actiones liturgicas et earundem manifestatio atque perspicua refutatio. Authore A. A. A. Hamburg 1588. 188, 84 bl. — Vtlegning på propheten Daniel, som är En prophetisk och rett christelig regentbook, allom christrognom j alla ständer fast helsosam och nyttig til åt läsa och betrachta. På swensko affsatt aff en gudfructig euangelij sanningselskare, och medh nytt förspråk, om Öffuerhetennes högha stond och embete, och om thetas offerflödigha wedergelning aff Gudi, effter som the christeliga eller illa regera, på prent giffuen aff M. Abraham Andreæ A. Wittenberg 1592. 30 bl., 630 s. (Detta arbete har även förlegat i en annan uppl. med titel: Then propheten Daniel, medh christelig vtlegning, förklarar aff D. Iohan Draconites; av denna uppl., som likaledes är tryckt i Wittenberg 1592, synes emellertid endast

förspråket, 28 bl., finnas bevarat i ett enda ex., i KB., där det sammanbundits med ett fullständigt ex. av »Vtlegning». Avvikelserna mellan de begge upplagornas förspråk äro obetydliga; själva boken skulle, enl. anteckning av Klemming, som synes haft exemplaret fullständigt i sin hand, ej undergått någon förändring.) — Hos Laur. Raymundius, Historia liturgica, utg. av A. A. von Stierman 1745, är s. 64—98, tryckt en av A: s stridsskrifter mot Andreas Laurentii. Övriga förekomma endast i handskrift

Källor: Handlingar ang. Abraham Angermannus och handlingar ang. ärkebiskopens och professorernas förhållande 1597—98, båda i RA. (Fler-talet av de senare tryckta i Kyrkohist. årsskr. 1909; de kompletteras emellertid av avskrifter i Westens Theol. manuscripter III, KB.); mantalet vid Gripsholms slott 1607—08 (slottsarkivet); Acta ecclesiastic apud Sveco (Hist. handlingar, 20); Relatio Florentii Feyt (Kyrkohist. årsskr. 1900 jmf. Documenta historica quibus res nationum septentrionalium illustrantur, utg. av finska vetenskapssocieteten, 4, 1912); M. Abrahams skrivelse till hertig Carl 5 . dag påsk 1595 (Engestr. saml., B. X, 1, 50, KB.) ;
 Ärkebiskop Abrahams råfst, utg. af O. Holmström (1901); Bidrag till sv. riksdagarnes hist., 1, utg. af A. Ahlqvist (1835; riksdagen i Uppsal 1598); A. J. Messenius otrückta historia med ett antal avskrifter; S. Laskis registratur, RA.; J. Messenius, Scandia illustrate (lib. VII, VIII); J. Baazius, Inventarium eccles. Sveogothorum (1642); E.M. Fant, Diss. de vita Abr. Andr. Angermanni (1802); kyrkohistoriska arbeten av L. A. Anjou och T. Norlin; H. Schück, Sv. literaturhistoria, 1 (1890). Jmf. även C. Annerstedt, Upsala universitets historia, 1 (1877); G. Bolin, Johan III:s högskola å Gråmunke holmen (S:t Eriks årsbok 1912); H. Lundström, Laurentius Paulinus Gothus (1893, 98); Biograf. lexikon, 1. a

E. HILDEBRAND.

Acharius, Erik, f. 10 okt. 1757 i Gävle, † 14 aug. 1819 i Vadstena. Föräldrar: kontrollören och tolagskamreraren Johan Eriksson (Acharius) och Katarina Margareta Hagtorn. Genomgick Gävle gymnasium 1770—73; student i Uppsala 17 maj 1773; disp. 22 juni 1776 (De planta aphyteia, pres. Karl von Linnè); idkade naturhistoriska och medicinska studier i Stockholm; disp. 8 juni 1782 i Lund (De tænia, pres. Eberhard Rosenblad); med. doktor utan promotion s. å. Ritare vid vetenskapsakademin 1778; stads-läkare i Landskrona 1785; provinsialläkare i Vadstena distrikt 31 mars 1789; titular professor 7 juli 1803. LFS' 1795; LVA 1796; RVO 1809; LVS 1810; LLA 1817.

Gift 1) 1787 med Helena Dorotea Scholander, f. 1762, † 22 apr. 1804, dotter till handelsmannen Scholander i Landskrona; 2) 31 dec. 1804 med Margareta Maria Hoffberg, f. 23 apr. 1780, dotter till salpetersjuderidirektören Gottfrid Hoffberg i Skänninge.

A. plägar betecknas som Linnès siste lärjunge, och hans disputation »De planta aphyteia» var den sista, vid vilken Linnè intog katedern. Då den spanska regeringen erbjöd Linnè att medsända en av sina lärjungar som naturforskare på en expedition till Peru, Chile och Mexiko, föreslog denne härtill A. Han antogs men kom aldrig att resa. I stället ägnade han sig har hemma, utom åt naturhistoriska forskning, åt medicinen, och som läkare först